

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

(əvvəli ötən sayımızda)

Sultan V Mehmed Rəşad fikri alınmadan atılan bu addımı geri çevirə bilmədi və həmin gün yazdığı bəyannamə ilə Antanta dövlətlərinə (İngiltərə, Fransa və Rusiya) müharibə elan etdiyini bildirdi. Bundan başqa 114-cü İslam xəlifəsi kimi "cihad-ı əkbər" bəyannaməsi ilə müsəlmanları orduda xidmətə çağırırdı. Sultan V Mehmed Rəşad müharibənin səbəbini bu üç dövlətin təhrikçisi siyasəti ilə əlaqələndirdi. Məclisin açılışında da (14 yanvar 1915) İttihad və Tərəqqinin dililə vəziyyəti izah edən Sultan V Mehmed Rəşad tərəfsizlik elan edilməsinə baxmayaraq rus donanmasının Osmanlı gəmilərinə hücum etməsinə cavab olaraq müharibəyə qoşulduğunu bildirdi.

İstanbulun işğal altına düşmə təhlükəsi yaranmış, hökumətin Eskişehirə köçürülməsinə qərar verilmişdi. Sultan V Mehmed Rəşad da bu qərarı təsdiqləyərək Eskişehirə getmək üçün hazırlıq işləri gördü. Bu zaman Bəylərbəyi sarayında həbs olunan qardaşı Sultan II Əbdülhəmid də özünü aparmaq istəmiş, ancaq sabiq sultan paytaxtı tərk etmək istəmədiyini və onun getməməli olduğunu söylədi. Beləliklə, V Mehmed Rəşad İstanbulda qaldı.

Osmanlı İmperatorluğu, 1699-cu il Karlofça Anlaşmasından bəri geriləmə dönməsinin son ağır yenilgisini 1912-1913-cü illərdəki Balkan Savaşları ilə almışdı.

I Dünya Savaşında Osmanlı İmperatorluğu

Müharibənin ilk günlərində hər iki tərəf Osmanlı İmperatorluğunu öz tərəfinə çəkməyə cəhd edirdi. Gənc Osmanlılar (Gənc Türklər) hökuməti Almaniya meyl edirdi. Lakin Osmanlı Dövlətinin Antanta dövlətlərindən maliyyə-iqtisadi asılılığı çox böyük idi. 1914-cü il avqustun 2-də alman-türk ittifaq müqaviləsi imzalandı. Müqaviləyə gö-

müharibəyə hazır deyil.

Osmanlı Dövlətinin 1914-cü ilin ortalarındakı xarici siyasətinin qeyri-müəyyənliliyinin səbəbi hökumət daxilindəki fikir ayrılığı idi. Belə ki, Ənvər Paşa başda olmaqla bir qrup Almaniya ilə ittifaq tərəfdarı olduğu halda, maliyyə naziri Cavid bəy başda olmaqla digər bir qrup isə Antanta dövlətləri ilə ittifaq tərəfdarı idi. 1914-cü ilin avqustun 18-də Rusiya və İngiltərənin birlikdə irəli sürdükleri təklifdə Osmanlı İmperatorluğunun bitərəf qalması müqabilində Osmanlı İmperatorluğunun müstəqilliyinə və ərazi bütövlüyünə təminat verdiklərini və hər hansı bir təcavüzə qarşı çıxacaqlarını bildirdilər. Rusiya və İngiltərənin müştərək təklifi-

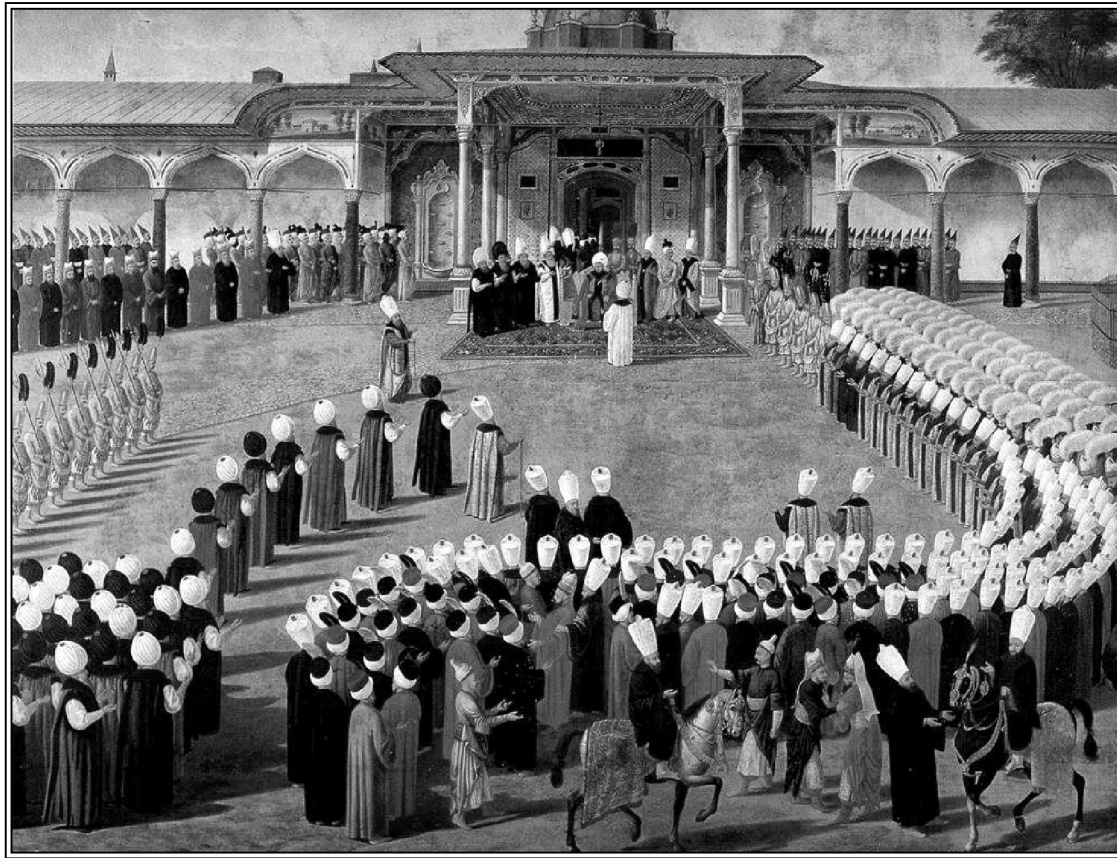
Sultan V Mehmed Rəşad Məclisin 1916-cı ildəki açılış mərasimində Çanakkala və İraq cəbhəsində qazanılan qələbələrdən danışdı. V Mehmed Rəşad 1917-ci ildəki açılışda artıq zəfərdən danışa bilmədi. İttihadçılarla münasibətləri pozulan Səid Həlim Paşa istehfa etdi (3 fevral 1917). Daxili İşlər naziri Tələt Paşaya vəzirlər rütbəsi verilərək sədrəzəmliyə gətirdilər. Ənvər və Camal Paşa da vəzifələrində qaldılar. Tələt Paşa hökuməti Sultan V Mehmed Rəşad səltənətindəki onuncu və sonuncu hökumət kabinetini idi. V Mehmed Rəşad bundan sonra saraya qapandı və yalnız vacib protokol məclislərində iştirak etdi. Müharibə səbəbi ilə ölkəni ziyarət edən müttəfiq dövlətlərin təmsilçilərini qəbul etdi

Camal Paşa bu təklifləri İstanbuldakı ingilis səfiri Malletə təqdim etmiş, o da öz növbəsində bu təklifləri Londona çatdırmışdı. Üç gündən sonra Mallet Osmanlı İmperatorluğunun irəli sürdüyü təkliflərə ətraflı cavab verdi. İndiki vaxtda İngiltərə öz müttəfiqlərinin razılığı ilə bəzi kapitulyasiyaların ləğv

müttəfiqlər Osmanlı İmperatorluğunun toxunulmazlığına təminat verər, adalar məsələsini Osmanlının xeyrinə həll edər, iqtisadi kapitulyasiyalar məsələsində güzəştə gedərlər. Malletin irəli sürdüyü şərtlər Osmanlı hökuməti tərəfindən Antanta dövlətlərinin zəiflik əlaməti kimi qəbul edildi. İngiltərə

2. Çanakkale Cəbhəsi.
3. Sina və Fələstin Cəbhəsi.
4. Hicaz-Yəmən Cəbhəsi.
5. İraq Cəbhəsi.
- İkinci Dərəcəli Cəbhələr:
6. İran Cəbhəsi.
7. Qalitsiya Cəbhəsi.
8. Makedoniya Cəbhəsi.

400 çadırla qurulan Dünya Dövləti-Osmanlı İmperatorluğu

nə qarşı Osmanlı Dövləti aşağıdakı təklifləri irəli sürdü:

1. Kapitulyasiyaların ləğv edilməsi;
2. Müharibənin başlanğıcında İngiltərə hökumətinin müsadirə etdiyi iki zirehli gəminin geri verilməsi;

edilməsinə razı ola bilər. Osmanlı Dövlətinin adalarla bağlı Yunanistanla olan mübahisəsinin müəyyən vaxta qədər təxirə salınması lazım bilindi. Misir məsələsi müharibədən sonra həll edilərsə daha yaxşı olar. Mallet həm də bildirdi ki, rusların Osmanlı İmperatorluğu

Osmanlı İmperatorluğunun bitərəf qalması üçün çox şey göstərirdi. Sentyabrın 27-də ingilis səfiri bildirmişdi ki, əgər Osmanlı hökuməti bitərəfliyini qoruyub saxlayarsa İngiltərə hökuməti müharibənin başlanğıcında müsadirə etdiyi hərbi gəmiləri geri qaytara bilər. Lakin müharibəyə qoşulmaqla daha çox fayda əldə edəcəyini düşünən və getdikcə daha çox Almaniyanın təsiri altına düşən Osmanlı hökuməti İngiltərənin bu müraciətini cavabsız qoydu. 1914-cü il iyulun sonunda alman hərbi gəmilərinin Aralıq dənizindən keçib Osmanlıya gəlməsi ölkənin hakim dairələrindəki almanpərəst qrupun mövqeyini xeyli möhkəmləndirmişdi. Osmanlı İmperatorluğunun ordu və donanması tamamilə Almaniyanın nəzarəti altında idi. Osmanlı hökuməti oktyabra qədər müharibəyə hazırlaşdı. Oktyabrın 16-17-də alman-türk donanması Odessa, Sevastopol, Feodosiya və Novorossiyski top atəşinə tutular. Oktyabrın 20-də Rusiya Osmanlıya müharibə elan etdi, ertəsi gün isə ingilislər Dardanelli bombardman etdilər.

Osmanlı İmperatorluğunun I Dünya Savaşında savaşıdığı 8 sayda cəbhə vardı.

- Birinci Dərəcəli Cəbhələr:**
1. Qafqaz Cəbhəsi.

Osmanlı Dövlətinin 1914-cü ilin ortalarındakı xarici siyasətinin qeyri-müəyyənliliyinin səbəbi hökumət daxilindəki fikir ayrılığı idi. Belə ki, Ənvər Paşa başda olmaqla bir qrup Almaniya ilə ittifaq tərəfdarı olduğu halda, maliyyə naziri Cavid bəy başda olmaqla digər bir qrup isə Antanta dövlətləri ilə ittifaq tərəfdarı idi. 1914-cü ilin avqustun 18-də Rusiya və İngiltərənin birlikdə irəli sürdükleri təklifdə Osmanlı İmperatorluğunun bitərəf qalması müqabilində Osmanlı İmperatorluğunun müstəqilliyinə və ərazi bütövlüyünə təminat verdiklərini və hər hansı bir təcavüzə qarşı çıxacaqlarını bildirdilər. Rusiya və İngiltərənin müştərək təklifinə qarşı Osmanlı Dövləti aşağıdakı təklifləri irəli sürdü

3. Qərbi Trakyanın Osmanlı Dövlətinə geri verilməsi;
4. Yunanistan tərəfindən işğal edilmiş adaların Osmanlı İmperatorluğuna qaytarılması;
5. Misir məsələsinin həll edilməsi;
6. Rusiyanın Osmanlı Dövlətinin daxili işlərinə qarışmamasına təminat verilməsi;
7. Rusiyanın Osmanlı İmperatorluğuna hücum edəcəyi təqdirdə İngiltərə və Fransanın həqiqətən Osmanlı Dövlətini ordular ilə müdafiə edəcəklərinə vəd verməsi;

üzərinə hücum etmək məqsədi yoxdur, həm də İngiltərə və Fransa Osmanlının ərazi bütövlüyünə təminat verən memorandum imzalamışlar. Kapitulyasiyaların Osmanlı Dövləti tərəfindən ləğv edilməsi ərəfəsində ingilis səfiri Mallet İngiltərə və Fransa adından Osmanlı İmperatorluğunu inandırmağa çalışmışdı ki, Rusiyanın Osmanlıya qarşı təcavüzkar niyyəti yoxdur, əgər Osmanlı ordusu təcili tərxis olunarsa, "Haben" və "Breslau" gəmiləri tərsiləh edilərsə, alman təlimatçıları ölkədən kənarlaşdırılsa,

rə, əgər Rusiya İmperatorluğu Avstriya-Macaristan İmperatorluğunun Serbiya ilə münaqişəsinə qarışarsa, Almaniya Avstriya-Macaristan tərəfindən müharibəyə qoşularsa, Osmanlı İmperatorluğu da Rusiyaya müharibə elan etməlidir. Bu müqavilə ilə Osmanlı İmperatorluğu ordusunu bütünlüklə Almaniya İmperatorluğunun ixtiyarına verdi. Bununla yanaşı, ittifaq müqaviləsi imzalandıqdan bir gün sonra Osmanlı Dövləti özünün bitərəfliyini elan etdi. Bu onunla izah edilirdi ki, Osmanlı İmperatorluğu hələ

1914-cü il oktyabrın 20-də Rusiya Osmanlı İmperatorluğuna müharibə elan etdi. Bununla da Qafqazda hərbi əməliyyatlar başladı. Türk qoşunları (Osmanlı İmperatorluq ordusu) Ənvər Paşanın komandanlığı altında Qars-Batum istiqamətindən Cənubi Qafqaza hücum etdi. Cənubi Qafqaza hücum etməklə yanaşı Cənubi Azərbaycan (Məmalik-i Məhrusə-yi Qacar Dövləti 1796-1925) ərazisinə də girdilər. Ənvər Paşa və qərargahının hazırladığı hərbi plana əsasən Qafqazda rus qoşunlarına əsas zərbə Sarıqamış döyüşündə endirilməli idi. Əməliyyata Ənvər Paşa özü rəhbərlik edirdi. Sarıqamış Əməliyyatı 4 dekabr 1914-cü ildə başladı və 18 yanvar 1915-ci ilədək davam etdi. Çətin döyüşlərdə soyuqdan donaraq ağır itki verən türk qoşunu məğlub oldu. Toplam 33.000 əsgər bu əməliyyatda şəhid oldu. Rusların itkisi 20.000 ölü, 15.000 yaralıdan ibarət idi. Canlı qüvvə və texnikasının çoxluğu rus ordusuna qələbə qazandırdı. Bu döyüşdən sonra Təbrizi tutan rus qoşunu Osmanlı İmperatorluğu ordusunu Cənubi Azərbaycanı çıxardı. Rusiyada yaşayan müsəlman türkləri orduya çağırılmırdılar. Bundan başqa çar hökuməti Azərbaycan türklərini cəbhələrdə Osmanlı türk ordusuna qarşı vuruşmayacağından ehtiyat edərək orduya çağırırdı. 1916-cı ilin fevralında ruslar Ərzurumu, yazında isə Trabzonu işğal etdi.

Sultan V Mehmed Rəşad Məclisin 1916-cı ildəki açılış mərasimində Çanakkala və İraq cəbhəsində qazanılan qələbələrdən danışdı. V Mehmed Rəşad 1917-ci ildəki açılışda artıq zəfərdən danışa bilmədi. İttihadçılarla münasibətləri pozulan Səid Həlim Paşa istehfa etdi (3 fevral 1917). Daxili İşlər naziri Tələt Paşaya vəzirlər rütbəsi verilərək sədrəzəmliyə gətirdilər. Ənvər və Camal Paşa da vəzifələrində qaldılar. Tələt Paşa hökuməti Sultan V Mehmed Rəşad səltənətindəki onuncu və sonuncu hökumət kabinetini idi. V Mehmed Rəşad bundan sonra saraya qapandı və yalnız vacib protokol məclislərində iştirak etdi. Müharibə səbəbi ilə ölkəni ziyarət edən müttəfiq dövlətlərin təmsilçilərini qəbul etdi. Alman İmperatoru II Vilhelm (sentyabr 1917) və Avstriya-Macaristan İmperatoru I Frans İosifin (may 1918) ziyarətlərini qəbul etdi.

(ardı var)